

Incipit liber dāns modum legendi abbreviaturas in utroq; iure.

OVia p̄posterus est ordo prius hūana petere s̄fidia vt illis
deficiētibz dīni fauoris grā postuletur. vt de cō. di. j. c. oīs
xpianus. in fi. a in p̄ri. Apparatus Jo. an. li. vi. immo vix
bono paguntur exitu q̄ malo sūt inchoata p̄ncipio. vt. lxj.
di. ca. miramur. j. q. j. p̄ncipatus. a. c. cū paulus. Jo dīno
p̄mitus implorato p̄fidio. cū iuris vtriusq; scia. tam legum q̄ canonum
p̄ciosissima non ammiculatiā. sed p̄ncipalē a sacratissima. immo dimitus
inspirata. sit maxie opotens p̄ncipibz. comitibz. baronibz. militibz. cete
risq; nobilibz. clericis atq; generosis p̄sōis iurisdictionū a iurū ipsorū
manutenētione hōitibz. statui. vt h̄? vtriusq; iuris. scz canonici a civilis no
ticiā aggredi volētibz tam in legēdo q̄ in studēdo facit brevis a plamiss
mus pateat accessus. in textibz. apparatibz. sūmis glos. re collectis. a oīs
bus abbreviaturis legū a canonū ad oipotētis dei laudē. a iuniorū scola
rium. sacerdotū. a iuris alūnorū instructōem. q̄ aliter fieri h̄z q̄ illorū in
formatio q̄s scolasticis doctrinis scolas forte regēdo sua laboriosior opor
teat q̄rere nutrimenta. **A**ttēto q̄ oīs p̄cessus artū a sciaz generatiuus
ordinē in se debet h̄re. a p̄pter vite hūane insufficiētiā breuitatē cōtinere
Talē vt seq̄tur breuissimū instruēdi modū obseruādū eē censeo peda
gogis nobiliū. **P**alua tñ emēdatōe melioratūm rōnabilr hunc cōcēdi
modū. **P**rehabitis ergo scolasticis disciplinis a puerilibz eruditōibz
in donato casualibz a tpalibz in alexādri ptibz ab abus declinatōibz cō
iugatoibz a cōstructionis ordine cū moralibz auctoribz **C**athone vel s̄ fa
cto a c. **N**on p̄ vite medietatē liberalibz artibus a ammiculatis artibz
insistēdo. vt sūt **G**rammatica. **L**oyca. **R**ethorica. **G**eometria. **A**rismetria
Musica. a **A**stronomia. **S**z h̄is cōpediose trāscursis p̄ncipalibz scien
tiis videlicet tramite phie suadeo citi? appropinq̄ri. a tandē iuri canonico
a theologie p̄actice finalr imorari. **N**ā vt ait b̄t̄s **J**ero. **I**lli in vanitate
sēsus a obscuritate mētis ābulant q̄ diebz a noctibz in dyaletica arte tor
quētur a c. vt in canone. nōne. di. xxxvij. vbi replēndūtur dyaletici a rez
naturas inq̄rentes. necnō versificatoēs. a eadē di. c. legim? vbi p̄ vanā
dyaleticorū garrulitatē a sophistica argumēta itelligit **H**orac? anephes
a ranas q̄bz egiptij sūt p̄cussi **P**rimo p̄mitto noīa librorū vtroq; iure tā
pōtifico q̄ impatorio. annectēdo cuilibet h̄orū diuisiōem in libros p̄tiales
Deinde s̄biungā modū allegādi in q̄libet libro cū exēploz positōe de ab
breuiaturis. vt introitus ad iura capescēda manifestet. quorū ignozia

a ij

paucos excusat iux regulā. Ignorātia facti nō iuris excusat. ut de regulis
iuris. c. ignorātia. li. vj. q. regula duos hz articulos principales. Prim⁹ q
ignorātia facti quilibet excusat. maxie dum ē ignorātia facti p babil. tūc
em in toto excusat ignorantes. ut in. l. error facti. C. de iur. a fac. ig. Qd em
p me nō stat mihi iputari nō debet. ut in. c. imputare. de re. iur. li. vj. **S**e
cūdi⁹ articulus ē. q ignorātia iuris neminē excusat. qz ius qlibet scire te
netur. a nemini licet ipni ignorare. ut in. l. regula. ff. de iur. a fac. ig. Debe
mus ergo sciam iuris oēs appetere. ne in stēptum dei nos incidere cōtin
gat. **N**ā stēptores canonū peccāt in spm scm. cuius istidū misu a grā ipi
sacri canones editi sūt. ut. xxv. q. j. violatores. a ca. nulli phas. **P**ro
q sciendū. q ius ē ars boni a eq. cuius merito qd nos sacerdotes appellat.
id est sua iura cuilibet ministrātes. ff. de iur. a iur. l. j. **R**⁹. ij. Est at ius no
mē generale. Et lex ē spēs iuris. Et ius dī pceptū seu ordinatio pncipā
tis vel dñi circa sūditos. Et sic ius triplex distiguit. qz tal superior pnci
pās. aut ē deus. a tūc dī ius dīnum. aut ē natura. a dī ius natuāle prime
nū. aut est hō. tūc dī ius hūanū scz gētūz vel ciuile vel positū. Ius na
tūale est cōe omi nationi. eo q ubiqz instidū nature. nō aliq cōstitutōne
lētur. ut maris a femine dūctio. puerorū educatō. cōis oim possessio. qz
iure naturali oīa sūt cōia. id est cōicāda tpe nccitatis. Nemo em p pmi dī
cat qd cōe est. ut dī. xlviij. ca. sicut hi in medio. a illud ius eqssimū est. qz
eius pcepta in lege a in euāgelio cōtinētur. ut qd tibi vis fieri mihi fac.
qd nō tibi. noli. Sic potes in terris viuere iure poli. ut dī. j. in pnci. dī. l.
pōderet. alias pñderet. ij. q. vj. decreto. de ma. a obe. dilecti. ubi includit
Nō furtūz facies. Nō mechaberis. Nō occides. Nō suscipies vocē mēda
cij. **Exo. xxi. Et xxiiij. Deutro. v. c. Oze. vij. ca. cū multis similibus.** Hoc
ius cepit ab exordio rōnalis creature. nec variatur tpe. sed est immuta
bile. plenū a pfectū. dī. v. in pnci. a dī. viij. in pnci. Sed ius positū est
cōstitutio hominis. variabilis a impfecta. Et subdiuiditur in canonicū
a ciuile. Nam sicut ex duobus cōponitur hōmo. scz materia a forma. Sic
due sunt dignitates in ecclā militante. scz pontificalis autoritas. a impe
nalis potestas. ut de maio. a obe. ca. solite. ex qbus iura duplicia prodie
runt. Papa emz conditor canonū. a impator legum. ex quo iam patet cā
efficiens vtriusqz iuris. Sed cā materialis iuris positui. est leges a cano
nes. decreta seu decretales epistole. circa que oīa versatur ipm ius. Et cō
incidit cōiter cā materialis cū subiecto. **U**nde subiectū iuris canonicū
est Bonum ecclesiasticū fidelium directū decātionem singulorū negōciōz
cōtinens rerum ecclesiāz utilitatem cōseruans. Vel est hōmo catholicus

dirigibilis iure canonico in bonū humanū similiter et diuinū. Nam sicut
 scia supponitur scie. ita subiectū subiecto. et phie moral. cui scia iuris vtri
 usq; subordinat. Subiectū est bonū humanū. igitur. ac. **D**ic subie
 ctus iuris civilis est hō politicus constitutoibz legalibz dirigibilis simpliciter
 in bonum humanum ad reipublice vtilitatem seruandum. **C**ā finalis satis
 patet ex dñs. **N**ā finis iuris ē bonos et sciētes efficere. non metu soluz pe
 naru. vtz etiā exhortatōe p̄mior. **C**ā vero formalis duplex ē. scz forma
 tractandi. q̄ est modus agēdi vt diffinitiuus. diuisiuus. p̄ceptiuus. phibi
 tiuus. et exēploz positiuus. **E**t forma tractatus. q̄ consistit in diuisione libroz
 totaliuz in p̄tiales. et p̄tialium in titulos seu rubricas. et tituloz in capis
 tula. leges. parāgphos. vel r̄nsa. ac. vt infra dicetur. **V**n ius canonicū
 in q̄tuor libris p̄ncipalibz nobis est traditū. **P**rimus liber est Decretū
Secūdus Decretales. **T**ercius Sextus liber. **Q**uartus Clemen
 tine scz **C**onstitutōes. **P**ro quo sciendū. qd dīa est inter decretū. canonē.
 et decretalē epistolā. **H**ec dīa notat di. iij. **S**. porro. vbi dicit gradianus. **C**a
 nonū. Alij sūt decreta p̄ntificū. Alij statuta cōlioz. **N**ā canon p̄p̄e dī sta
 tutū in cōlio generali vel p̄uinciali factū auctoritate episcopoz. vt de cō
 ca. j. **D**ecretū vero est statutū qd papa de cōlio cardinaliū. ad nullū tñ
 cōsultatōem statuit. et in scriptis rediit. vt de rescrip. c. p̄nti. **H**ic autē de
 cretūz sumitur pro noīe libri in quo decreta sanctorū patrū descripta sūt.
Capitur etiā aliter decretūz. de re. ec. nō alie. ca. j. li. vj. in glo. magna in
 fine. vbi ponitur dīa inter decretū. auctoritate. et cōsensū vel collaudatōem
 iudicis. ac. **H**ec decretalē epistola dī. quā papa solus. vel de cōlio car
 dinaliū. ad cōsultatōem alicuius rescribit et r̄ndet. vt de rescrip. ca. j. et gl.
 in. **S**. oēs hēc spēs. di. iij. **E**tia inuenitur hoc decretale. vt. xxv. q. j. omnia
 decretalia. indifferēter tñ decreta. canones et decretales. ius canonicūz nū
 cupātur. vel canones. et vnum sepe pro reliquo sumitur. **V**ocatur etiam
 canonica institutō. Aliqñ dogma. qz consistit i doctrina fidei xp̄iane. de cō
 di. v. c. fi. Aliqñ mādātū. qz consistit in doctrina de moribz. di. liij. deniqz.
 Aliqñ interdictū. qñ nulla pena adiūct. de cōse. di. iij. nō oportz. **E**t qñqz
 sanctio. qñ pena adiūct. xxvij. q. iij. **S**i q̄s vere. **H**ic etiam decretales in
 plurali nūero vtuntur p̄ libro in quo dīa capitula que etiā decretales di
 cuntur continētur. **V**enio nunc ad libros. **P**rimū igitur librū iu
 ris canonici qui decretū dicitur cōposuit magister **G**radianus. **N**on q̄dēz
 inueniendo. sed dicta sanctorū patrū in diuersis dispersa voluminibz in
 vnum volumē debite et ordinate colligendo. **E**t hoc circa **A**nnū dñi **M**ille
 simū **C**ētesimū **N**onagesimūterciū. **F**uit etiā ille **G**radianus vnus de tribz

fratribus cuius alter frater Petrus subardus librum sententiarum conscripfit.
et tertius Petrus comestoris vel madoratoris qui scolasticam historiam fecit.
Dividit autem hic liber primus Decretum in tres partes principales. Quarum
prima vocatur distinctio. quod ulterius subdividitur in partes centum et unam.
quarum quilibet distinctio dicitur. **H**oc enim hec prima pars decreti distinctio centum et
una a quibus ipsa tota nomen est sortita. **I**ste autem distinctio ulterius subdivi-
ditur in canones vel capitula. quod canones interdum propter aliquorum ipsorum
plexitatem subdividi possunt in paragraphos. et paragraphi ipsi si longi fuerint in
versiculos. **S**ecunda pars decreti nominatur causa. Et continet in se. xxxvi. causas. in
quibus dividitur a quibus et nomen accepit. quod causa subdividitur ulterius in quodest
et hec quodest in canones vel capitula. quod ultra in paragraphos et versiculos sub-
dividi possunt. ut supra de distinctione canonum premissum est. **E**st tamen hic ad-
vertendum. quod causa. xxxiii. habet questionum sex. quarum questionum tertia non divi-
ditur immediate in canones vel capitula. sed inibi interponitur tractatus
de penitentia. qui continet in se distinctiones. vii. in quas dividitur. **E**t hec
subdividitur in capitula vel canones et paragraphos. ut supra dicebatur. **E**t
interdum dividitur distinctio in paragraphos absque capitulis. **T**ercia et ul-
tima pars decreti nuncupatur de consecratione. et habet sub se quinquaginta distinctiones in
quibus dividitur. quarum quilibet in plures subdividitur canones vel capitula.
et quinquaginta in paragraphos. ut supra dictum est. **V**ersus. **D**ecretum centum et dat di-
stinctiones et unam. **T**riginta causas et sex addit tibi mixtas. **D**istiguat septem
penitentia. consecra quinquaginta. **A**utorem quare tibi declaro gradianum. vel sic brevis
C. distiguat. i. causas dat decem tria cum sex. **P**enitet. v. versum vult consecrare re-
versum. **N**unc ponenda et notanda sunt exempla allegationum. et de prima parte
decreti nota. quod illa syllaba di vel dis. etiam sola littera d significat distinctionem.
et numerus immediate sequens denotat quotam distinctionis. **U**ltimo ponit
tur principium canonis vel capituli in quo autoritas vel allegatio continetur.
Exemplum accipe in prima parte decreti. ubi sic allegatur. viii. distinctione. quo
iure. **E**t hoc sic abbreviatur. di. viii. quo iure. id est in prima parte decreti. in
distinctione. viii. illius partis. in canone qui incipit. quo iure. **A**liud exemplum
di. xxxvii. nonne. et c. legimus. id est in prima parte decreti. in distinctione. xxxvii.
eiusdem partis. in canonibus qui incipiunt. nonne et legimus. **I**tem aliud
di. xl. multi. et c. non loca. et d. l. ponderet. quod declaras ut prius. **I**n se-
cunda parte decreti. **N**ota. quod per numerum positum ante litteram quod datur intelli-
gi quota causa. et sic omnia talia adiectiva numeralia. prima. secunda. tertia.
quarta. quinta. usque ad trigesimam septimam ante litteram quod posita. semper includit sub-
stantiam causam. **N**ec debet ille numerus excedere. xxxvi. quod non sunt plures cause

in secūda pte decreti. et p lram q intelligitur qstio in noatio vel alijs casibus scdm exigentiaz congruitatis. **C**ōiter tñ in ablatiuo allegat questione **P**ed p numerū sequentē istam lram q designatur quota qstionis illius cause pmissē. Et sic nūerus sequens erit adiectiuū istius substantiui qstione p q designati qd nūq subintelligitur. s; semp expsse ponitur. **V**ltio subiūgitur canon vel capitulū illius qstionis in q autoritas allegata qri debet. **E**xēplū sume de secūda pte decreti vbi sic allegatur. pma qōe pma pncipatus. et capitulo cū paul? Et solet ita breuiari. j. q. j. pncipatus. et valet tñ in secūda pte decreti. in pma cā illius ptis. et in pma qōe illi? pme cāe. in canomb; incipietib; pncipatus. et sic cū paulus isto obseruato q in toto iure nō breuiat pncipiū canonis. capituli vel legis. s; semp integre ponitur put in libro cōtinetur. **A**liud exēplū. xj. q. iij. inter vba xvij. q. iij. si q; suadete. **I**tem. xxij. q. j. noli estimare. et c. militare. xxvi. q. v. nō liceat. et c. auruspiciē. v. nec ideo. declarā ista exēpla et signāter vltimū in secūda pte decreti. in cā. xxvj. in qōe qnta eius dē cāe. in canomb; q incipiūt. nō liceat. et auruspiciē. in. v. nec iō. **Q**uia tñ tractat? de penitētia inseritur in qōe tercia ipsius cāe tricesime tercie vt supra dcm est. ideo sumatur exēplū vbi sic allegatur. de penitētia distinctōe prima homicidiorū. et capitulo homicidiū. hoc sic breuiat. de pe. di. j. homicidior. et c. homicidiū. idest in secūda pte decreti. in cā. xxxij. in qōe tercia istius xxxij. cāe. in distinctōe prima illius qōnis. in tractatu de penitētia. in canomb; qui incipiunt homicidiū. et c. **A**liud exēplū. de pe. di. v. oportet enim. de pe. di. vij. c. j. intellige vt prius. et spēaliter vltimū. idest in tractatu de penitētia. distinctōe septima et vltima istius tractatus. in capitulo pmo huius distinctōis. Et sic qñ allegatur. c. j. ij. vel. iij. non ponit pncipiū capituli vel canonis. et c. **D**e tercia pte decreti pone exēplū vbi allegatur hoc mō. de cō. dis. j. nocte sancta. c. missas. et c. omnis xpianus. **Q**uod ita breuiatū sic intelligitur. idest in vltima pte decreti que intitulatur de cōsecratōe. in prima distinctōe illius ptis. in canomb; qui incipiunt nocte sancta. et c. **I**tem aliud exēplū. de con. di. ij. in cena. et c. liqdo. de con. di. v. non mediocriter ne tales. et c. nūq. idest de cōsecratōe. distinctōe secunda et qnta. in capitulis incipietibus. in cena. liqdo. et non mediocriter. et c. **N**on debet autē in tercia pte decreti vltra qntam distinctōem allegari. sicut nec in secūda pte vltra septimā. Et in prima pte nō vltra cētesimā primā. **Q**uia nulla ptium plures hz distinctōes. ideo vltra allegās notare? tanq̄ imperitus errare. Et qz in qlibet parte decreti sūt distinctōes. **N**ota drām in allegatōe. **N**am quando allegatur distinctio

absolute cum numero sine addito alteri determinatiois. ut dicitur. di. j. ij. ij. iii. vel. v. ac tunc querendum est in prima parte decreti. ubi sunt centum et una distinctioes. **Q**uoniam autem allegatur distinctio cum addito de penitentia. ut sic. de pe. di. j. ij. iii. ac tunc queritur deest in secunda parte decreti. in ca. xxxiiij. et quoniam. iii. illius cae. ubi ponitur tractatus de penitentibus. qui hz. vij. distinctioes. ultra quas non allegabitur ibi. si velis iurista videri. **E**t si allegatur. di. cum addito tali de consecratione. ut sic. de co. di. j. ij. vel. iii. ac tunc queritur in tertia parte decreti. ubi sunt tamen quinquaginta. nec etiam plures allegabitur. alias te ostendis iuris ignarum. **E**t sic in omnibus hijs tribus partibus decreti allegatur distinctio cum quanta sequente sub ea differentia. quod inter dum nulla determinatio praecedat. ut in prima parte. inter dum praecedat. et hoc dupliciter. Aut praecedat de pe. ut in secunda parte decreti. Aut de co. ut in tertia parte decreti. **I**tem in secunda parte allegatur quanta cae. tametsi illud nomen cae. sed subintelligitur. ut sic etiam in feminino genere adies etiam numerale substituitur includendo suum substitutum. ut prima secunda tertia quarta. ac. subaudi cae. deinde substitutum. **Q**uestio cum suo adiectio expressse ponitur. scilicet quoniam prima secunda tertia quarta. ac. **P**ostea in idem canonis. ut omnis praederet. nonne legimus. ac. **E**tiam quinquaginta per paragraphos allegatur omisso nomine capituli et subiungitur principium paragraphi. ut. ij. q. vj. **I**bi dicitur. et frequenter quoniam allegatur capitulum non est opus allegare paragraphum. et e converso. **S**i vero capitulum est longum. dicatur in primo. me. vel. si. aut circa primum. vel. si. ubi autoritas vel textus allegatus habetur finaliter. **D**ilige decretum si glificis canonici. **D**istinguit. causat. penitet. et a secret. **T**antum de primo libro. **S**ecundus liber iuris canonici qui decretales nominatur a Grego. pa. ix. propositus est. qui in una compilationem redigi procuravit per magistrum Raymundum suum capellanum diversas decretales epistolas predecessorum suorum corrigens et concordans. **E**t hoc circa annum domini Millefimum Ducefimum. xxxj. **E**t sic penes annos. xxxviii. post compilationem decreti. decretales in hanc formam redacte fuere. **N**am post hoc sub anno domini. M. cc. xlvj. concilium lugdunense fuit celebratum ab Inno. papa. iij. anno sui pontificatus. ij. in quo multas edidit constitutiones quas etiam suo tempore super decretales conscripsit. et iste liber decretales vocatus dividitur in quinquaginta libros partiales. **Q**uorum quilibet vltimus subdividitur in multos titulos vel rubricas. et tituli in capitula. **C**apitula in paragraphos. et hi inter dum in versiculos. **P**rimus autem liber partialis decretalium tractat de personis ecclesiasticis et ecclesie ministris. et de eorum officijs. et quomodo tales creandi et ordinandi sunt. et continet titulos. xliij. **S**ecundus liber decretalium est de iudicijs et de requisitis in iudicio. et hz. xxx titulos. **T**ercius de vita et honestate clericorum et rebus eorum et rebus ecclesiarum. et hz.

titulos. l. **Q**ritus de spōsalib? a matrimonijs a de ceteris his annexis.
a continet. xxj. titulos. **Q**ritus a vltim? liber p̄tialis decretaliū est de accu-
sationibus. de criminibus. a de diuersis penis p̄ ip̄is infligēdis. a continet titu-
los. xli. **O**ibus ergo computatis total? liber decretaliū h̄z titulos. vel rubri-
cas ducētas min? q̄ndecā. **H**oc ē cētū a octuagita q̄nqz. **D**e q̄bus p̄dcis
nota hos vsus. **P**ars prior officia creat. ecc̄ieqz ministros. **A**ltera dat tes-
tes. a cetera iudicioz. **T**ercia de rebo a vita p̄sbiteroz. **Q**uarta docet q̄les
sint ritus coniugatoz. **Q**uinta de vitijs a penis tractat eoz. vel sic breuius
Iudex. iudiciū. cler? spōsalia. crimē. **H**oc tibi designat qd̄ q̄nqz volumina
signant. **D**e nūero tituloz versus. **N**ō sequētes. **H**is sēptē dēptis. simul
vno. ferto ducētos. **Q**ui tituli ponēt? infra p̄saice a metricos. **N**ūc sumā-
tur exēpla ex decretalib? vbi sic allegatur. de summa trinitate a fide catho-
lica. dānamus. **H**oc ita breuiari solet. de sū. tri. a fi. ca. dānam? **A**liud
exēplum. de electione a electi p̄tate. cū in cūdis. **H**oc ita breuiari solet. de
elec. cū in cūdis. idest in libro decretaliū. sub titulo de electōe. i capitulo
qd̄ incipit. cū in cūdis. **A**liud exēplū. de fo. xpe. si diligēt. **A**liud. de vi.
a lo. cle. vt clericoz. **A**liud. q̄ cle. vel vouē. ma. con. pos. cōsuluit. **A**liud.
de pe. a re. oīs vtriusqz. **I**sta exēpla sic breuiata suo mō sūt explicāda. vt
primū exēplum. ita a de alijs. **T**ercū librū qui sextus appellat? posuit
Bonifacius papa. viij. in q̄ decretales ep̄las suoz p̄decessoz videlicet **G**reg.
Inno. iij. **C**le. iij. a alioz cū suis p̄prijs ep̄istol? recollegit in vnū librū
quē sextū appellauit. **N**ō sic q̄ ille cū alijs q̄nqz p̄taliū libris decretaliū
in vnū volumē sextus connumeret. sed qz liber ē special? post dictos q̄nqz
editus supplēs defectū diuersoz casuū emergentiū in alijs nō cōp̄hensoz
a sūt p̄mulgate cōstitutōes libri sexti. **A**nno a natitate. **M**.cc. xcvij. **R**o-
nas **M**arcij. pontificatus **B**onifacij pape octauo anno quarto. **D**iu-
ditur autē sextus eodem modo in q̄nqz libros p̄tiales sicut decretales. a
q̄libet h̄z libroz i titulos. a h̄z p̄ capitula a parāgphos. vt. s. quāuis i
sexto nō sint tot tituli sicut in decretalib? nec tot capitula in titulis. **H**z
vbi deficiat aliqd̄ non plene dec̄sū in decretalib? id ponitur i sexto. **S**ūt
nāqz mō sumēda exēpla de libro sexto. vbi sic allegat? de cōstitu. vt ani-
marū. li. vj. a de rescrip. statutū. **S**um vero. v. nullus. li. e. **H**oc sic itelli-
gitur. idest i libro sexto. sub titulo de cōstitutōibus. i capitulo qd̄ incipit
vt animarū. a sub titulo de rescriptis. i capitulo qd̄ incipit. statutū. in para-
gpho illius capituli qui incipit. cū vero. i versiculo. nullus. eodē libro. **E**t
sciēdū. q̄ i sexto allegat? eodē modo vt i decretalib? hoc solū mutato. q̄ i
sexto allegando semp i fine additur li. vj. p̄pter differētiās libroz. quia

omnes rubricæ sexti sunt etiam in decretalibus. Debet ergo ad rubricam post capitulum addi libro sexto. ut sciatur esse in sexto. quod si non additur queritur et allegatum in decretalibus. et sic errare attingeret ex omissione huius additis libro sexto. quia capitulum in sexto allegatum non inueniret in decretalibus. Alia plura prout exempla summi. ut de iudi. mulieres. **S.** ceter. et c. se. li. vj. de cle. diu. c. unico. **S.** in ceteris aut. e. li. de co. cel. p. detestanda. li. vi. de celi. quia q. e. li. que sunt declaranda suo more. ut. s. Et tantum de tercio libro.

Quartum librum iuris canonici qui clementine dicitur subaudiendo constitutiones accepit et edidit Clemens papa. v. sub anno domini. M. ccc. xj. in concilio viennensi. quod sex mensibus tantum duravit. sed ipse Clemens morte preuentus ad publicum non perduxit. sed post eum Ioannes papa. xij. compleuit. correxit. in quibusdam mutauit. et executori demandauit. Que constitutiones ita collecte sunt clementine a Clemente. v. et fuerunt promulgate Anno domini. M. ccc. xxvj. iij. kal. nouembri. de quo vide glo. in plenio clementinarum. in verbo nouembri. et in verbo pontificat. Et hinc Io. an. in plenio huius libri male dicit isti qui allegant librum septimum. quia dictæ constitutiones non sunt numerate sub nomine libri. Sed sunt intitulati Cle. vt. s. de cuius est. Et diuidentur clementine eodem more in. v. li. iuxta materiam istius usus Iudex iudicium. clerici. sponsalia crimine. de quibus tractant sicut de cretales et sextus. licet pauciores contineant titulos. Et tituli pauciores capitula in quibus et quod rursum diuiduntur. Prout autem exempla taliter in hijs accipienda. ubi sic allegat. De hereticis. ad nostrum. i. clementinis. Hoc sic breuiat. de here. ad nostrum. i. cle. idest i. constitutionibus clementinis. sub titulo de hereticis et manichæis. i. capitulo quod incipit ad nostrum. Aliud exemplum. de reli. et venerabile. si dominum. i. cle. idest de reliquijs et ueneratione sanctorum. i. capitulo si dominum. i. clementinis. et sic de alijs. Nam hoc allegatur pro omnia sicut in decretalibus. solum eo depreto quod additur hoc i. cle. sicut in sexto addit li. vj. propter rationem ibi deam. Et potest hæc additio promitti. ubi sic allegant. Cle. pastoral. **S.** rursum. i. si. idest i. clementinis. i. capitulo pastoral. i. paragrapho rursum. i. fine illius paragraphi. ubi dicit. Qui falce mittit in messem alteri. propter agere. et hæc de allegationibus et exemplis iuris canonici quod ad quatuor libros sufficiant. et ut dicti libri cognoscantur.

Procedunt quod decretum sic incipit. **H**umanum genus duobus regitur naturali videlicet vite et moribus. **D**ecretales incipiunt. **G**regorius episcopus seruus seruorum dei. **S**extus incipit. **B**onifacius episcopus seruus seruorum dei. **C**lementine diuini more solent incipi. quicquid sic. **I**ohannes episcopus seruus seruorum dei. **Q**ui nulla iuris factio. **Q**uicquid sic. **C**lemens episcopus. ac. fidei catholice fundamentum. ac. Et antequam veniam ad materiam decreti i. distinctionibus et causis. et ad rubricas i. decretalibus. de libris legum et allegationibus i. eis promitto.

Ius enim civile vel impatorum quod leges appellatur traditum est nobis in multis. et generaliter in quatuor libris. que sunt libri legales. ut sunt Digestum. Codex. Instituta. et Authentica. quibus additur liber feudorum.

Primus ergo liber iuris civilis est Digestum. et continet leges et statuta Romanorum. et continet in se quinquaginta libros partiales. qui in tribus voluminibus comprehenduntur. Primum volumen est Digestum vetus. quod habet. xxiii. libros partiales. Secundum. Infortiatum. et habet. xiiii. libros partiales. Tercium. Digestum novum. quod. xii. habet libros partiales. quibus numeratis erunt. l. libri partiales. Et vocatur Digestum alio nomine Pandecta. vel liber pandectarum. a pan grece. id est totum latine. et decta doctrina quasi ibi sit tota doctrina omnium iuris consultorum. omnes disputationes et decisiones lites in se continens. ut dicitur in l. i. de re. iur. enu. Item omnia. Et iste liber digestus est collectus ex veteri iure quod ab urbe Romana additus et a tempore Romuli usque ad tempus Iustiniani imperatoris. fere per mille annos et tricentos confuse statutum fuit. et extendebatur in duo pene milia librorum. et decies centena milia versuum. id est paginorum vel rursorum ut habetur in paraglypho cum omnia per allegato. Vocatur autem hoc nomine Digestum. quia omnia decedenda ibi digeruntur et solvuntur. Describitur etiam per duplex f. contra morem omnium librorum in legalium. cum nulla littera f. ponatur in hoc nomine Digestum. id est ut ait quidam. quia per duos imperatores. quorum quis Iulianus nominabatur. postea maturum ruminatum est et Digestum. a quorum imperatorum quolibet nomine sumpta est prima f. et. Alii dicunt esse arbitrarium nec omnem rationem esse reddendam. ut in l. i. non omnium f. de legi. et senatus consultum.

Infortiatum autem dicitur ab in id est valde et forte. quia multum fortes leges in eo sunt. vel quia dispositiones ultimarum voluntatum in illo sunt. Unde. Dum liber in fortis disponens spolia mortis. Et clausis portis me discat lector in ortis. Et habetur in principio infortiati in glo. i. ubi etiam dicitur de nominibus disputatione relinquatur perinadibus secundum Tullium. et nomina magistralia sunt. ideo de eis non est disputandum. Sufficit saltem quod attestatur quod in libris dicatur secundum senecam. Vnde. Qui vult servare sanctorum singula festa. Non poterit clare cum codice scire digesta. Et non. quod quoniam in Digesto veteri. Infortiato. vel Digesto novo. allegatur aliquis textus. tunc primum ponitur nomen libri. non partialis nec veteris. novi vel infortiati. sed digesti in genere per duplex f. postea titulus vel rubrica. deinde apponitur lex illius tituli cum sua determinatione vel numero sequenti. Et si lex eloqua ponitur. Primum vel secundus vel rursus primum secundum et. Exemplum in Digesto sic allegatur. ff. de d. a. i. fec. l. si finita. Si quis autem. quod ita breviter in tantum valet. id est in libro digestorum. sed titulo de d. ano i. fec. i. lege que incipit si finita. in paraglypho si quis autem. illius legis. Aliud exemplum. ff. ad le. ro. de iac. l. navis. Item aut.

id est digestis. ad legē rodīā. de iactu. in lege nauis. in pagpbo. cū autē.
Aliud. ff. si qdrup. pau. fe. di. l. j. **I**n arietes. id est digestus. in rubrica. si
qdrupes pauperie fecisse dicat. lege pma. in paragpbo. cū arietes. **I**tem
ff. de vi. et vi. ar. l. j. **S**im vi. id est digestis. sub titulo de vi. et vi. armata.
in lege pma. cū. et sic de alijs. **S**ecūdus pncipal' liber iuris ciuilis dicitur
Codex. q' continet statuta. sādīōes. et diuersa pcepta impatorū. quibus cōiter
loquēdo **C**odex dicatur q'libet liber in se hñs diuersos libros ptiales. fue
rūt an tps iustiani impatoris tres **C**odices. scz **C**odex **G**regorianus. **D**er
mogemianus. et **T**heodosianus. **E**rgo diuus **I**ustianus volēs q' hoc adhibē
remediū direxit animū suū ad cōstitutōes iperales. **E**t de istis tribus **C**odi
cibus exuagātibus fecit fieri vnū **C**odice quē suo felici noīe intulauit **C**o
dice iustinianū. vt patet in rubrica pbenij h' libri. **E**t scribit p **C** mag
num. q' est pma lra huius noīs **C**odex. **D**iuiditur autē in. xij. libros ptiaz
les. quorū vltimū tres lōge. post pmos nouē cōpositi sūt. **E**t vltimū tres ra
ro legūtur a doctoribus. **I**n pms at. ix. libris **C**odiciū allegatur suo mō
fiat in. ff. pmo pōnēdo nomē libri **C**odiciū. deinde titulū. postea legem cū
suo pncipio vel nūero. **E**xēplum accipe sic allegās. **E**t de pscriptōibz. xxx. vel. xl.
an. l. si q's. **S**p. id est in libro **C**odice. sub titulo de pscriptōibz. xxx. vel. xl.
annorū. in lege. si q's. in paragpbo penultio. **A**lia exēpla. **E**t de sacro. ec. sādī
timus. in si. **E**t de trāfact. l. vt rñsum. **E**t de. iu. enu. l. ij. **S**i qd in tāta. cū
Que sunt oīa extēsis rubricis declarāda. **I**n vltimis tñ tribus libris hoc re
fert. q' in fine allegatōis vt pmissum ē. addit nūerus libri. vt allegādo.
Et de armorū vsu iij. pncipē. l. j. li. x. **E**t de munlegul' et gimenarijs. l. cū. li. xj.
Et de dignita. l. si. vt pponis. li. xij. **D**ist' de alijs. **E**t ē magis necariū quos
dā titulos plenē scribere. qz sūt in hñs libris tribus valde rari et inusitati
tituli. qz nō frequētant in schol' legēdo. sic alijs libri. ix. **C**odiciū. **E**t volūt
aliq' dicere. qm in **C**odice allegat nō sit necē addere. l. dicēdo sic. **E**t de iudō.
l. pperādū. sed simplr deat dici. de iudi. pperādū. sine h' addito. l. nisi eēt
lex infra. ij. iij. vel penl'. vel an p. **T**ūc ei oporteat addi. l. infra. ij. vel p. cū
Sz siue h' in toto seruat siue nō. nō est mag' vis. **I**te inter dū in **C**odice
allegat autētica. q' est antiq' iuri sup addita et incorporata. vt. **E**t de epis. et
ele. autē. generalr. id est in **C**odice. sub titulo de epis et clericis. in autēti
ca ibi incorporata q' incipit generalr. **T**ercū pncipal' liber vocat **A**u
tenticiū in numero singulari. et **A**utētica orz in plurali. **E**t sunt **A**utētica
quedā excerpta quasi sūmula librorū supdictorū. **E**t diuidit iste liber in
ix collatōes. quaz q'libet sub diuidit in titulos. tituli autē sub diuidunt
non in leges. sed in paragraphos. **E**t quicqz ex autētico allegat aliquis

textus p̄mittitur p̄mo nomē libri cum p̄positione in. deinde ponitur titu-
lus. postea subiūgitur parāgphus cum ip̄ius inceptōe. et in fine ponitur
q̄ta collatōis. Quāuis enī collatō naturaliter p̄cedit parāgphus qui in ea
continetur. tamē collatio cū sua q̄ta cōfuerit vltio allegari. licet etiā interdū
omittat. Exēplū sumat sic allegādo. in auten. de lenonibus. S. factim?
colla. iij. id est in libro seu volumine autētico. sub titulo de lenonibus. in
parāgpho q̄ incipit factimus. sub collatōe tertia. Aliud exēplū. in aut. de
trien. et semi. S. cōsiderem? coll. iij. id est in autētico de triente et semisse. in
parāgpho cōsiderem? et. Itē in aut. vt diui. ius. subscrip. ha. glo. ques. S. j.
col. viij. id est in h̄o libro sub titulo vt dīne iussiones subscriptōem hēant
gloriosissimi q̄storis. et. Et nota dīam inter autēticū et autētica. P̄a au-
tēticū est liber p̄ncipal̄ vel volumē de quo iam mētio facta ē. Et autētica
ē lex vna vel parāgphus incorporatus in libro Co. Et allegat hoc mō sicut
etiā p̄cedit in libro Co. in auten. multo magis. Et de sacro. ec. et. **L**i-
ber feudorū q̄ alio noīe dī collatio decia diuidit in duos libros p̄tiales.
quorū q̄libet s̄b diuidit in titulos. et iū in capitula et p̄ parāgphos. Vñ vt
exēplariter dicat. in allegatōe h̄o libri p̄mo ponitur nomē libri. postea ti-
tulus. deinde capitulū et parāgphus. vt sic allegādo. in li. alias et cōmuni?
in vfi. feu. de p̄bi. feu. alie. p̄ f̄i. ca. j. S. h̄o edictali. Et h̄o breuiatū sic itelli-
gitur. id est in vfi. feu. de p̄bi. q̄ liber etiā collatio decia dī. sub rubrica de
p̄bi. feudū alienatōe p̄ f̄i. dī. in capitulo p̄mo. et parāgpho allega-
to. Et est necē apponere p̄ f̄i. dī. ad dīam alteri? tituli in eodē libro. de
p̄bi. feu. ali. p̄ lotariū. P̄t etiā nomē libri vltio subiūgi. vt in h̄o exēplo.
Qui. mo. feu. amit. c. vnico. S. rursum. in vfi. feu. id est i rubrica q̄bo mo-
dis feudū amittat. capitulo vnico. in parāgpho rursum. i vfi. feudorū.
Etiam interdū allegat collatōe decia sic breuiādo. col. x. q̄ iste liber post
ix. collatōes autēticorū editus est. Alia p̄nt accipi exempla multa. de feu-
mar. duc. et co. id ē de feudo marchie ducatus et comitatus. De iues. i mā-
fac. id est de iuestitura i mācū facta. De mi. va. q̄ ptu. ē. id est de milite vas-
sallo q̄ ptumax ē. Qua. va. iur. de. do. fi. id est q̄liter vasallus iurare debeat
dño fidelitatē. Et ita de oībus alijs extēdendo et abbreviādo rubricas. cū
s̄biūctōe tñ capituli et parāgphi in q̄ ptinet autoitas vel textus allegatus.
Tantū de li. feudorū. **Q**rtus liber p̄ncipalis dī Instituta vel institutōes
i plurali nūero Et diuidit in. iij. libros p̄tiales. q̄ sunt itroductorij i alios
libros legales. imo deseruiūt etiā canonibus iquātū declarāt significatōes
terminorū i iure vfitatorū. qui multū vtilēs sūt iāpiētibus tanq̄ ostium i
comum i ius p̄bentes itroitu. Quare cōsultū est oībus quasi mō genitis

pueris et adultis fac iuris discipulis. per institutionum dogmata sua prima
na sumere nutrimenta. ut doctrina pambula informati iustitiam mereant
sactioni securi inherere. **Q**ue a christianissimo Justiniano impatore regu
lariter deriuata omni impatorum autoritate iubet. vetat. vindicat. punit atque
permittit. Nullus ergo tam presumptuosus existat. quod sine institutionum dogma
tis ad iurum et maxime civilium sublimitates adscendere attemptet. quam ex alto ir
remediabiliter corruunt qui volare satagunt antequam penas assumant. Fuit autem hic li
ber de mandato Justiniani impatoris qui etiam Digestum composuit editus post
Digestum et post primam compositionem Codicis. ante tamen secundum codicem. quem nunc
habetur compilationem per magnificum magistrum Tribunianum questorem sacri palla
cij sui cum Theophilo et Dorotheo viris illustribus. ut in principio instituta
rum. et huiusmodi libri peritales subdividuntur ulterius in titulos. et hi in paragraphos
non in leges nec in capitula. et paragraphi inter dum qui longi sunt in versiculos
In allegatibus autem hi libri talis modus observatur quod primo liber notatur. po
stea rubrica. deinde paragraphus cum versiculo. **E**xempli gratia. institutio de iure. et iure. **I**d
est in libro institutionum sub rubrica de iustitia et iure. in paragrapho primo
illius rubricae. Aliud. institutio de iure. natura. generis. et actionis. sed quatenus. id est institutio de
iure naturali gentium et civili. paragrapho allegato. **I**tem. institutio de herede. institutio. **H**er
editas. id est de heredibus instituendis. paragrapho qui incipit hereditas. et sic de
alijs exemplis accipiendum est. **E**t hic de nominibus divisionibus et exemplis ipsorum
librorum legalium per nunc sufficiat. **U**t tamen plenius noscatur hi libri. **P**rimo. quod Di
gestum vetus sic incipit. **I**uri operam datur prius nosse opera. unde nomen iuris de
scendat. et primo titulus est de iustitia et iure. **I**nforciatum vero sic incipit. **D**otis
ca semper et ubique est principalis. **E**t primo titulus est soluto matrimonio quemadmodum
dos petatur. **S**ed Digestum novum incipit. **H**oc edicto permittitur. ut siue iura si
ue iniuria fieret opus per nuntiatioem inhiberet. **E**t est primo titulus de noui
operis nuntiatioe. **C**odex incipit **I**mpator cunctos populos. **E**t prima rubrica
est de fili. tri. et si. ca. **P**remittitur etiam plenius hic qui necario. **A**utem incipit.
Occupatis nobis circa totius rei paucis. **E**t est prima rubrica. **S**i heres solue
legatum noluerit. **D**ecima collatio qui etiam liber de versibus feudorum dicitur sic incipit
Quia de feudo tractaturi sumus videamus primo qui feudum dare possunt
Et prima rubrica est de hijs qui feudum dare possunt. et qualiter acquiratur et
retineatur. **I**nstituta vero sic incipiunt. **I**mpatoriam maiestatem non solum
armis decorata. sed etiam legibus oportet esse armata. **N**otandum etiam est
quod quidem liber volumine appellatus est continens in se aliquos predictorum librorum
totalium et aliquos peritales. videlicet **I**nstituta. **A**uten. **V**etus feudorum. et tres vlti
mos libros **C**odicis. scilicet. x. xj. et xij. qui raro legi consueverunt. et tunc

tulos habent plerofq; rarissimos.

Remissis itaq; noib; a diuifioib; libror; vtrufq; iuris cū modis allegadi in ipis. Nūc p breuiaturis glosar; legedis sbūgā qdā alphabetū in q; cōiores saltē abbreviature text. a glo. iuris cōtinebūtur. qd sic incipit **A** vel **B** aē. Quecūq; līar; alphabeti posita sola in textib; iuris maxī decre. figt nomē ppuz viri vel mulieris. vt Arnoldus Bernbar dus a sic de alijs. vt de testi. ex pte **A. i. Ade.** a sic de alijs.

B. id est abbas. scz lopus vel de castiliano

Ac. vel accur. i. accurs? glosator in legib; b. duos hūit filios. vn? vocabat **Frācisc?** accurs? valens doctor in legib; q; glos pīs sui mltas fecit additōes. **Ali?** noīe **Cer** uotus. fecit etiaz additōes q; dñr ceruotine modiciū tñ valētes. q; vna poitur. **Ede ede.** in l. 7. Et sic fili? pōt in iure prēm replēdere. vt ff. de o di. ob cau. i. minorib; secus. licet possit dari tutor pī furioso.

Al. i. albertus doctor legū

Ala. i. alanus

Ap. se. le. i. aplice sedis legatus.

Ap. re. i. appellatōe remota

Ap. ob. re. appellatōis obstaculo

An. de bu. athoi? de bu. remoto

Ar. i. argumtū trio

Arch. archidiacon? mgr **Jo. an.** q; glosauit etiā sextū a scripsit rosariū sup decreto

Ad. n. p. i. ad nrām pntiam

Aut. vel auten. i. autentiā liber l. autentica lex incorporata

Az. i. azo q; fecit sumā vnā in legibus ex qua sumūt examinadi cōtinnatōes rubricar;

Bern. ber. p. i. bernhardus glo

sator decretaliū

Bar. brix. i. bartholome? brixēs q; fecit additōes gl. sup decreto. q; si decretū h; sic in d. glo. eius.

Qm nouis supueniētib; caus; nouis est remedijs succurrēdum

Bar. i. bartholome? de saxoferato legū interpret.

Bal. i. bald? in vtroq; iure scribēs

Ban. i. bandinus doctor

Bo. me. i. bone memorie

Bul. i. bulgarus doctor.

But. i. butir? i. ātkom? de buter

Qm textu posita sola. **Celestinū** desigt. maxie qñ apponunt lxx v. ba pdecessor noster. alias in glos sumis vel lecturis **C** magnū figt. **Codice** cōiter in ablatio casu **Pz** epui. i. capitulo vel centesima in distinctionibus

Cy. i. cynus doctor legū

Ci. i. ciuis.

Cle. i. clemētine vel clemētinis

Card. i. cardinal doctor

Cōsti. cōstit. i. cōstitutio.

Cōpus. i. cōpustulan? doctor

Cen. ec. i. cēsurā ecclesiastica

Cō. t. t. r. i. cōsultatōi tue talis rñde

Sola l. di. i. distictōe mus
De pe. i. penitētis